

درآمدی بر مکاتب زبان‌شناسی

نویسنده: دکتر مهدی سبزواری
(عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور)

۱۳۹۷

سرشناسه	سبزواری، مهدی، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدیدآور	درآمدی بر مکاتب زبان‌شناسی / مولف مهدی سبزواری.
مشخصات نشر	تهران: بوی کاغذ، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۲۰۱ ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
شابک	978-622-6070-19-5
وضعیت فهرست نویسی	فیپا
یادداشت	واژه‌نامه.
یادداشت	کتابنامه.
یادداشت	نمایه.
موضوع	زبان‌شناسی -- تاریخ
موضوع	Linguistics -- History
موضوع	زبان‌شناسی
موضوع	Linguistics
رده بندی کنگ	۱۳۹۷ ۲۵۴ س/۶۱ P
رده بندی دیوید	۴۱۰/۹
شماره کتابشناسی ملی	۵۵۷۸۸۳۶

تهران، میدان انقلاب اسلامی، خیابان کارگر شمالی، کوچه مجد، شماره ۵،

واحد یکم غربی، کد پستی: ۱۴۱۸۹۴۵۸۵۱

تلفن: ۰۲۱-۶۶۱۲۸۴۹۱ - ۰۲۱-۶۶۱۲۵۷۶۵۹۳

تاریخ: www.booka.ir

ایمانامه: info@booka.ir

درآمدی بر مکاتب زبان‌شناسی

دکتر مهدی سبزواری

(عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور)

چاپ: اول، ۱۳۹۷ مدیر تولید: احمد رمضانی طراح جلد: نیلوفر عباس‌زاده

تیراژ: ۵۰۰ نسخه ناظر فنی چاپ: رضا جعفری چاپ و صحافی: چاپ سفیر قلم

قیمت: ۳۵۰.۰۰۰ ریال شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۷۰-۱۹-۵

همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۷	پیش‌گفتار.....
۱۳	فصل نخست: زبان‌شناسی غرب در قرن نوزدهم.....
۱۳	۱. مطالعات زبان‌شناسی در قرن نوزدهم.....
۳۳	فصل دوم: جریان زبان‌شناسی ساخت‌گرا در اروپا.....
۳۳	۱. فردینان دو سوسور.....
۴۵	۲. تصویر نویسی و قراردادی بودن.....
۵۴	۳. لویی یلمزلف.....
۶۴	۴. دستوری شدن؛ شالشی از مطالعات تاریخی نظری قرن بیستم.....
۷۳	فصل سوم: توصیف‌گرایان آمریکایی.....
۷۳	۱. زبان‌شناسان توصیف‌گرا.....
۸۹	۲. فرضیهٔ سایپر- ورف.....
۱۰۳	۳. نوام چامسکی.....
۱۱۷	فصل چهارم: زبان‌شناسی نقش‌گرا.....
۱۱۷	۱. مکتب پراگ.....
۱۳۱	فصل پنجم: مکتب لندن.....
۱۳۱	۱. دربارهٔ زبان‌شناسی مکتب لندن.....
۱۴۳	فصل ششم: تأملی بر ارتباط فلسفهٔ غرب و زبان‌شناسی.....
۱۴۳	۱. زبان‌شناسی و فیلسوفان غرب.....
۱۵۰	۲. پسامدرنیسم و زبان‌شناسی.....

فصل هفتم: نگاهی گذرا به زبان‌شناسی دوره اسلامی	۱۶۳
۱. زبان‌شناسی در دوره اسلامی	۱۶۳
کتابنامه	۱۷۳
نمایه	۱۸۹
فهرست اصطلاحات	۱۹۲
وژه‌نامه لاتین به فارسی	۱۹۵

www.ketab.ir

پیش‌گفتار

سابقه مطالعات زبان و دستور زبان‌ها و زبان‌شناسی در غرب به قرون وسطی و قبل از آن و در شرق به طور خاص به عصر دانشمندان اسلامی بازمی‌گردد؛ اما آنچه در این میان در مورد زبان‌شناسی غرب حائز اهمیت است، مطالعات نظری و نظریه‌پردازی و مطالعات منسجم زبان تحت شاخه‌ای مستقل به نام زبان‌شناسی است که سابقه این‌گونه مطالعات به یکی دو قرن معاصر در غرب بازمی‌گردد و از این رهگذر مکاتب و جریان‌های مختلف فکری و نظری زبان‌شناسی پدیدار شدند که هر کدام اصولی را بنیان نهادند و در چارچوب نظریاتی که عرضه کردند مطالعات زبان را به شکلی علمی و نظام‌مند پیش بردند. البته همان‌طور که در بخش آخر این کتاب ملاحظه خواهد شد، دانشمندان جهان اسلام نیز قرن‌ها پیش‌تر مطالعات منظم و اصولی زبان را آغاز کرده بودند. در غرب و در فرانسای نوزدهم و بیستم با ظهور جریان‌ها و مکاتبی شاخص و مطالعات زبان‌شناسان و اندیشمندان مستقل، زبان‌شناسی در مسیر نظریه‌پردازی و ایده‌پردازی قرار گرفت و رویکردهای جدید همراه با شیوه‌های مطالعاتی مختص آنها مورد توجه زبان‌شناسان قرار گرفت و هر رویکرد از منظری نسبتاً متفاوت با رویکردهای قبلی به مطالعه زبان و انواع زبان‌ها می‌پرداخت. بنابراین زبان‌شناسی در دو قرن اخیر شاهد تحولات چشمگیری بوده است. در مقدمه تاریخ مختصر زبان‌شناسی روبینز با ترجمه و سانس به نقل قولی از گوته اشاره شده است با این مضمون که هرچه را شایسته اندیشیدن است پیش از این آورده‌اند، کار ما این است تا بار دیگر آنچه را اندیشه شده است بازاندیشی کنیم. بنابراین در واقع در کتاب حاضر و بسیاری از کتب مشابه هدف نمایاندن و برجسته‌سازی اشخاص و جریان‌هایی در مطالعات معاصر

زبان‌شناسی و بازاندیشی در آثار و افکار آنها است، نه اینکه صرفاً به دنبال ارائه روایتی تاریخی باشیم.

نوشتن درباره مکاتب زبان‌شناسی به‌خصوص مکاتب زبان‌شناسی غرب پیچیدگی‌های خاص خود را داراست. در واقع دلیل تأکید بر مکاتب زبان‌شناسی غرب این است که خاستگاه مکاتب و مطالعات معاصر شاخص زبان‌شناسی در یکی دو قرن اخیر عمدتاً غرب است. با شنیدن واژه غرب، ذهن خواننده به سمت اروپا و آمریکا می‌رود. اگرچه هر دو جریان غرب محسوب می‌شوند، اما زبان‌شناسی اروپا و آمریکا همواره راه خود را رفته‌اند و علی‌رغم اینکه هواره از یکدیگر تأثیر پذیرفته‌اند، اما به نوعی رقیب نیز بوده‌اند. در اروپا مطالعات پیوسته، نسبی و روش‌مند زبان‌شناسی از قرن نوزدهم قابل مشاهده و رهگیری تا به امروز است. در دو قرن اخیر هم‌زمان با رشد علوم طبیعی و رشته‌های روان‌شناسی و جامعه‌شناسی، زبان‌شناسی نیز به رشد و بالندگی خود ادامه داده است. زبان‌شناسان شاخص در این دو قرن ظاهر شدند و به ارائه نظریه‌ها و ایده‌های خود پرداختند و جریان زبان‌شناسی را متحول کردند و بعضاً حتی بر علوم دیگر نیز تأثیری اساسی گذاشتند. زبان‌شناسی در روند تغییرات و رشد خود با رشته‌های زیست‌شناسی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، نشانه‌شناسی و فلسفه و منطق ارتباطی تنگاتنگ و متقابل داشته است و خدمات متقابل آنها به یکدیگر در یکی دو قرن اخیر بی‌نظیر است. هدف از تألیف این کتاب بیان صرفاً تاریخ روایی از زبان‌شناسی غرب و مکاتب مربوطه نیست، بلکه سعی شده است با معرفی اجمالی زبان‌شناسان شاخص اروپایی و آمریکایی و جریان‌ها و مکاتب بارز، نگاهی تحلیلی نسبت به روند تغییرات در شکل‌گیری آرا و مکاتب زبان‌شناسی نوین غرب داشته باشیم. کتاب حاضر درآمدی بر اندیشه‌ورزی زبان‌شناسی و مکاتب زبان‌شناسی معاصر است و برای تدریس درس مکاتب زبان‌شناسی دانشجویان رشته زبان‌شناسی و سایر علاقه‌مندان سودمند است. سعی نویسنده بر آن بوده است تا خوانندگان با

چارچوب‌های نظری بارز در زبان‌شناسی غرب آشنا شوند؛ در عین حال به دلیل اینکه هدف اصلی کتاب آشنایی با آرا و افکار زبان‌شناسان شاخص غربی و خطوط کلی تحلیلی و نظری مکاتب زبان‌شناسی است، از پرداختن به جزئیات و معرفی کامل زبان‌شناسان مکاتب غربی صرف‌نظر شده است. در تألیف این کتاب از کتب مختلف موجود در زمینه مکاتب زبان‌شناسی به‌خصوص کتاب مکاتب زبان‌شناسی سمپسون و شیوه پرداخت وی به مکاتب زبان‌شناسی استفاده فراوان شده است و نویسنده تلاش کرده است مفاهیم و مبانی تا حد امکان دور از ابهام باشند تا خوانندگان بیشتر با مبانی فکری و رویکرد مکاتب مربوطه آشنا شوند. در این کتاب کمتر به نقد و آرای مخالف پرداخته شده است، هرچند در مواردی به نقاط ضعف و ایرادات نظری و تحلیلی مکاتب و زبان‌شناسان غربی اشاراتی نیز شده است. امید است پس از مطالعه این کتاب، خوانندگان گرامی بتوانند با مبانی مکاتب زبان‌شناسی و زبان‌شناسان شاخص معاصر غربی آشنا شوند و پس از مغایرت‌های به‌گستره مطالعات زبان‌شناسی به‌خصوص در یکی دو قرن اخیر باشند.

زبان‌شناسی در ایران نیز در دو دهه اخیر تحت تأثیر زبان‌شناسی غرب به لحاظ نظری همواره دنباله‌رو دو جریان عمده زبان‌شناسی زایشی و نقش‌گرا و اخیراً رویکرد شناختی بوده است. بنابراین به‌عنوان جایگاه چارچوب نظری این جریان‌ها و مکاتب تأثیرگذار زبان‌شناسی می‌توان دریافت که توصیف و تحلیل زبان فارسی در مواردی در چارچوب نظریه‌ای خاص مانند بیاری از زبان‌های دیگر دنیا، بیشتر نوعی الگوبرداری نظری به‌روز بوده است و تدوین تحلیل نظری زبان فارسی تمام و کمال لزوماً محدود به چارچوب نظری خاصی نیست. آنچه در این میان حائز اهمیت است طرح مبانی نظری و تعاریف درباره ماهیت زبان بشری و زبان‌آموزی است که در مورد همه زبان‌ها صدق می‌کند، اما در توصیف‌ها و روش‌های مختلف هرکدام شیوه‌ای خاص خود را داشته‌اند و اگر زبان‌شناسان بخواهند مطالعه یک زبان را صرفاً محدود به تحلیل در

چارچوبی مشخص بکنند پس از مدت‌زمانی با چالش‌ها و بن‌بست‌هایی مواجه خواهند شد.

آشنایی با مکاتب زبان‌شناسی غرب فراتر از مطالعات زبان‌شناسی، حاکی از رشد تفکر و نگاه غریبان به مسائل بشری و شناخت انسان و جهان پیرامون و زبان به‌عنوان توانایی منحصر به فرد نوع بشر است. آشنایی با مکاتب زبان‌شناسی در این معنی شناخت تکوین تفکر بشری برای شناخت بشر است. آثار حاضر همان‌طور که عنوان شد ضمن معرفی زبان‌شناسان مطرح و تاثیرگذار ایران و آمریکا در قرن نوزدهم و بیستم، به معرفی مکاتب مهم زبان‌شناسی غرب نیز می‌پردازد. در بخشی از کتاب نیز به طور خلاصه به تعدادی از فلاسفه زبان معاصر که به حوزه زبان توجه بیشتری داشتند اشاراتی می‌شود. در این کتاب عنوان نمونه‌ای از مطالعات تاریخی و نشانه‌شناسی، سابقه مطالعات دستوری شدن و تصویرگونگی نیز مروری خواهد شد. همچنین در فصلی جداگانه از کتاب به ارتباط زبان‌شناسی و پسا مدرنیسم اشاره‌ای خواهد شد. در فصل آخر کتاب برای اینکه مشاهده شود سابقه مطالعات زبان‌شناسان غربی در مواردی ریشه در مطالعه دانشمندان اسلامی دارد، صرفاً به بیان گوشه‌ای از افکار سیبویه زبان‌شناس شهر حیدر اسلام و نمونه‌های دیگر پرداخته می‌شود. همان‌طور که بیان شد کتاب حاضر صرفاً شرح فهرست‌وار تاریخی و پیشینه زبان‌شناسی غرب نیست بلکه در موازنه با رانته مصداق‌هایی جنبه توصیفی و انتقادی دارد. امید است شیوه نگارش کتاب حاضر به‌عنوان درآمدی بر مکاتب و افراد شاخص زبان‌شناسی معاصر برای دانشجویان زبان‌شناسی و علاقه‌مندان مطالعات تاریخ زبان‌شناسی مفید و سودمند باشد.

در این میان از زبان‌شناسان ایرانی که اهتمام فراوان به شناساندن و ترجمه آثار تاریخ زبان‌شناسی داشتند، به طور اخص زبان‌شناس فقید و کوشا دکتر علی‌محمد حق‌شناس قابل ذکر است. وی کتاب تاریخ مختصر زبان‌شناسی تألیف آ. اچ. روبینز را ترجمه کرده است که برخلاف نام کتاب به جهت شرح

و گستردگی تاریخ زبان‌شناسی کتاب نسبتاً مفصلی است که ترجمه آن سال ۱۳۷۰ منتشر شد. ترجمه فوق به جهت نثر ادبی و فنی استاد حق‌شناس اثری خاص و متمایز است که خواننده آن را در مقام تألیف خواهد یافت و شامل ابتدایی‌ترین مطالعات زبان‌شناسی تا مطالعات متأخر و معاصر است. حق‌شناس در کوششی دیگر کتاب مکاتب زبان‌شناسی نوین در غرب اثر پیتر آ. ام. سورن را در سال ۱۳۸۸ ترجمه و منتشر کرده است. در این کتاب که از نثری ساده‌تر برخوردار است با فرازهایی از مکاتب زبان‌شناسی نوین در غرب آشنا می‌شویم که در بنای خود کتابی سودمند و بالارزش است. کتاب حاضر می‌کوشد با نگاهی به آثار برجسته قبلی گامی باشد جهت بیان ساده و شفاف خطوط اصلی اندیشه‌ها و تفکر زبان‌شناسی غرب در دو قرن اخیر و با علم به اینکه هیچ اثری عاری از اشکال نیست، بررسی شده است تا اشکالات احتمالی به حداقل برسند. این کتاب برای تدریس درس‌های مکاتب زبان‌شناسی و تاریخ زبان‌شناسی در دوره کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی سودمند است.

مهدی سبزواری

پاییز ۱۳۹۷